justa & temperata, non tamen semper fieri juste & temperate.

41 Respondeo, cum D. Thoma hic artic. 4. ad 5. posse aliquem male uti virtute tamquam objecto, non tamquam principio effectus: quamvis enim virtus non possit efficere actum malum, potest tamen quis, considerando virtutes quas acquisivit, ex illis superbire: & hæc est mens D. Augustini. Cum vero quis ex vana gloria movetur ad eliciendum actum virtutis, revera exercet actum malum, licet talis actus in æstimatione hominum, qui de interiori non judicant, bonus videatur, & ab habitu virtutis elicitus, in quo sensu loquitur Aristoteles: propterea etiam Deuteron. 16. præcepit Deus ut juste quod justum est exequamur.

42 Dices: Non minus est de ratione virtutis intellectualis inclinare ad verum speculativum, vel practicum, quam moralis ad bonum morale: Sed hoc non obstante potest virtus intellectualis inclinare ad opus defectuosum, & practice falsum: potest enim pictor v. g. uti sua arte ad pingendum cum aliquo defectu, vel Poeta ad condenda carmina defectuosa: Ergo similiter poterit virtus moralis ad actum moraliter malum concurrere.

Respondeo, concessa Majori, negando Minorem. Ad cujus probationem dicendum, quod quamvis artifex utendo arte defectum aliquem committat, ad illum tamen reduplicative sumptum ars non concurrit, sed solum ad id quod in ejus opere est bonum in genere artis. Ceterum aliquando optimus artifex de industria deficit, aut simulat se deficere, & in hac simulatione artem maxime manifestat: unde ad hoc artificium apparenter defectuosum concurrit ars, sed non ad verum defectum ut talem.

Addo, inter bonitatem artificialem & moralem notabile reperiri discrimen: nam bonitas artificialis, seu conformitas ad unam regulam artis, non destruitur propter defectum & deformitatem ad aliam: quia in una & eadem arte sunt multæ & diversæ regulæ, quarum una non dependet ab alia. At vero bonitas moralis per quamcumque malam circumstantiam tollitur, ut in tractatu de moralitate actuum humanorum *disp. 4. art.* 1. ostendimus: illa enim desumitur ex una regula, & uno judicio prudentiæ, quod non considerat actum humanum secundum aliquam rationem abstractam & præcisam, sed ut est hic & nunc omnibus suis circumstantiis vestitus.

43 Præter definitionem virtutis jam explicatam, & ex Augustino desumptam, tres aliæ circumferuntur. Prima traditur ab Aristotele 2. Ethic. cap. 6. his verbis: *Virtus est habitus, qui bonum facit habentem, & opus ejus bonum reddit*. In qua definitione explicatur duplex habitudo virtutis; una quam dicit ad proprium subjectum, tamquam ejus forma, dum dicitur facere bonum habentem, & alia ad operationem tamquam ad proprium effectum, dum additur, *& opus ejus bonum reddit*; & convenit non solum virtutibus moralibus & Theologicis, sed etiam suo modo virtutibus intellectualibus; qui etiam intellectuales inclinant ad opus bonum in suo ordine, nec possunt unquam ad falsum concurrere, ut ex supra dictis patet.

Secunda habetur apud eumdem Philosophum eodem loco, his verbis: *Virtus est habitus electivus, in mediocritate consistens, prout sapiens & prudens dictaverit*. Et ista definitio non convenit virtutibus Theologicis, nec intellectualibus, sed solum moralibus: virtutes enim intellectuales non sunt electivæ, cum electio fit solum in voluntate; virtutes vero Theologicæ non exigunt proprie mediocritatem, ut infra explicabitur, sed solum morales, ut justitia, temperantia, & similes, quæ versantur circa objectum medium inter duo extrema, excessum scilicet & defectum; ita tamen quod illud medium non intelligatur secundum rem, & non sit indivisibile & invariabile, sed secundum rationem, juxta exigentiam personæ, loci, & aliarum circumstantiarum: aliquando enim cibus v. g. qui est mediocris & temperatus respectu unius, est excedens & intemperatus respectu alterius, & propterea additur: *prout sapiens & prudens dictaverit*.

Tertia desumitur etiam ex Aristot. 3. phys. 3. ubi virtus dicitur *Dispositio perfecti ad optimum*, id est dispositio constituens perfectum, seu complens potentiam in ordine ad actum eliciendum; nam per ly, *optimum*, intelligitur actus, quia hic pertinet ad ultimum potentiæ complementum.

DISPUTATIO II.

De subjecto Virtutum.

Ad quæstionem 56. D. Thomæ.

CErtum est virtutes, cum sint habitus immediate operativi, non in ipsa essentia animæ, sed in ejus potentiis residere, ut probat D. Thomas hic art. 1. Constat etiam virtutes nec in membris exterioribus corporis, nec in potentiis vegetativis, neque in sensibus externis subjectari posse: quia hujusmodi facultates non sunt indifferentes ad operandum bene vel male, sed omnino determinatæ ad unum modum operandi, subindeque nullam secundum se habent difficultatem in exercendis propriis operationibus. Unde de quatuor solum potentiis dubitari potest, utrum sint subjectum virtutis, nimirum de intellectu, de sensibus internis, de appetitu sensitivo, & de voluntate: de quibus breviter hic agendum est.

ARTICULUS I.

Utrum intellectus & sensus interni possint esse subjectum virtutum?

NOtandum primo, intellectum posse considerari dupliciter: primo, secundum se, seu secundum id quod ei competit ex propria linea: secundo ut subest motioni voluntatis, cujus proprium est movere quoad exercitium intellectum, ceterasque potentias, in ordine ad proprium objectum, quod est finis. 1

Notandum secundo; ex D. Thoma hic art. 3. duplicem 2
solere distingui virtutem, unam quæ est talis simpliciter, quæ scilicet facit actum bonum simpliciter, & reddit simpliciter bonum habentem, neque solum dat facultatem bene operandi, sed etiam rectum usum illius: aliam vero quæ est virtus tantum secundum quid, quia nec reddit bonum simpliciter habentem, nec dat bonum usum, sed dumtaxat facultatem bene agendi. His præmissis, pro resolutione difficultatis propositæ

Dico primo, intellectum secundum se consideratum, 3
esse subjectum virtutis: non tamen virtutis simpliciter, sed tantum virtutis secundum quid.

Primæ pars patet: Virtus enim ponitur in illis potentiis, quæ sunt indifferentes ad diversum modum operandi circa proprium objectum, bene scilicet aut male, & quæ secundum se habent difficultatem in exercendis propriis operationibus: Sed utrumque convenit intellectui secundum se considerato; ille enim est indifferens ad intelligendum bene vel male, seu ad attingendum objectum sub ratione veri vel falsi, & ad attingendum verum patitur difficultatem: Ergo in illo poni debet aliquis habitus, quo determinetur, inclinetur, & facilitetur ad attingendum verum. Unde, ut infra dicemus, in intellectu speculativo dantur tres habitus, nimirum intelligentia, scientia, & sapientia, quibus disponitur, inclinatur, & determinatur ad attingendum verum immediate & sine discursu, atque mediate & cum discursu.

Secunda vero pars, quæ asserit hujusmodi habitus in 4
intellectu speculativo residentes, non esse virtutes simpliciter, sed tantum secundum quid, probatur duplici ratione quam insinuat D. Thomas hic art. 3. Prima est: Virtus secundum quid est illa quæ tribuit tantum facultatem bene operandi, non vero rectum usum illius, seu applicationem ejus in ordine ad finem honestum. Sed virtus recepta in intellectu secundum se considerato, & ut prævenit motionem voluntatis, tribuit solum facultatem bene operandi, puta scientiam bene intelligendi, non vero rectum usum illius, seu applicationem actus in ordine ad finem honestum: quia cum finis honestus sit objectum voluntatis, nulla potentia potest ad eum ordinare suum actum, nisi ex voluntatis motione: Ergo solum virtus secundum quid potest recipi in intellectu, secundum se considerato, & ut prævenit motionem voluntatis in ordine ad finem honestum.

Secunda ratio D. Thomæ est: Virtus simpliciter red- 5
dit habentem simpliciter bonum: Sed virtus intellectus secundum se sumpti non reddit habentem simpliciter bonum: Ergo non est virtus simpliciter. Major patet. Minor probatur. Ex hoc enim quod aliquis habet scientiam Theologiæ, vel Philosophiæ v. g. non dicitur bonus simpliciter & absolute, sed secundum quid, & cum addito, scilicet bonus Theologus, & bonus Philosophus: unde Theologus, si sit peccator, denominatur simpliciter malus.

Dico secundo, intellectum, ut mobilem a voluntate 6
per affectum boni honesti & moralis, esse subjectum virtutis simpliciter. Ita S. Thomas articulo citato, & sequitur ex præcedenti conclusione. Habitus enim, qui nedum dant facultatem bene operandi, sed etiam rectum usum illius

illius facultatis, sunt virtutes simpliciter: Atqui habitus afficientes intellectum, ut mobilem a voluntate per affectum boni honesti & moralis, dant nedum facultatem bene operandi, sed etiam rectum usum illius: Ergo sunt virtutes simpliciter. Major patet ex dictis in præcedenti conclusione, Minor vero probatur. Ex eo enim quod aliquis habitus afficit intellectum, ut mobilem a voluntate ex affectu bono honesti & moralis, nedum rectificat intellectum, sed etiam voluntatem moventem, & eam inclinat ad recte movendum: Sed hoc est dare rectum usum: Ergo, &c.

Confirmatur: Virtus quæ est in intellectu, ut mobilis voluntate per affectum boni honesti: tendit in bonum honestum & morale, quod est bonum simpliciter, & denominat simpliciter bonum habentem: Ergo est virtus simpliciter. Ex quo

7 Inferes primo, prudentiam esse virtutem simpliciter, non vero fidem, vel artem. Nam prudentia afficit intellectum practicum, ut mobilem ex amore boni honesti & moralis; licet enim tendat ad verum agibile, tamquam ad rationem *sub qua*, ejus tamen ratio *qua*, est bonum morale, ut tale, vel est verum, non pure intellectuale & speculativum, sed morale & practicum, quod consistit in conformitate ad appetitum rectum: fides vero & ars, licet sint in intellectu mobili a voluntate, non afficiunt tamen ipsum, ut mobilem per affectum boni honesti & moralis, sed fides perficit ipsum formaliter ut mobilem affectu veri revelati a prima veritate, & ars ut mobilem affectu rectitudinis artificiosæ. Ex quo fit, quod aliquis possit exercere opus artis, & elicere actum fidei, ex vana gloria; quia vana gloria, utpote malum morale, non repugnat fini & bonitati artis, neque veritati speculativæ, quam inspicit fides.

8 Nec dicas hanc doctrinam esse contrariam D. Thom. qui hic art. 3. formaliter asserit fidem esse virtutem simpliciter: Respondetur enim D. Thom. loqui de fide, non secundum se & præcise sumpta, quomodo in præsenti eam sumit, sed ut formata per caritatem, qua ratione induit simpliciter esse virtutis.

Addo forte D. Thom. numerare fidem inter virtutes simpliciter, quia licet ex se non faciat actum omni ex parte bonum, sed solum in certo genere: in hoc tamen convenit cum virtute simpliciter dicta, quod quia inclinat voluntatem in sui usum in propria materia, non potest actum oppositum compati, sicut eum compatiuntur virtutes secundum quid: si enim aliquis etiam ex industria discredat aliquem fidei articulum, aut de ipso dubitet, fidem amittit; cum tamen faciens demonstrationem ex industria male concludentem, in nullo lædat habitum Logicæ. Immo fides in hoc excedit virtutes morales acquisitas, quod illa nec etiam in statu imperfecto compatitur actum oppositum, quem tamen virtutes morales utcumque compatiuntur; siquidem justitia acquisita non destruitur omnino primo actu contrario, quamvis a statu perfecto dimoveatur; fides vero etiam simplici dubio evanescit.

9 Inferes secundo, virtutem non dici univoce, sed analogice de virtute pure intellectuali (cujusmodi sunt scientia, sapientia, intelligentia, & ars) de virtute morali, quæ haber tendere in bonum morale: ita colligitur ex S. Thoma infra quæst. 61. art. 1. ad 1. ubi dicit, quod sicut ratio entis, etiam secundum rationem communem entis, participatur inæqualiter a substantia & accidente, & consequenter analogice; ita & ratio communis virtutis a virtute morali & pure intellectuali. Et ratio est, quia virtus est nomen impositum ad significandum simpliciter principium rectitudinis moralis, ex quo postea translatum est ad significandam per quamdam metaphoram quamlibet rectitudinem, etiam in esse physico, qualis est rectitudo intellectus cognoscentis res ut sunt in se: unde consequenter dicendum est, hanc analogiam esse proportionalitatis metaphoricæ.

10 Nec obstat, quod virtutes intellectuales, (ut infra dicemus) sint simpliciter perfectiores moralibus, utpote pertinentes ad nobiliorem potentiam; quia bene stat, illud quod est simpliciter minus perfectum alio, significari aliquo nomine, quod sibi soli simpliciter conveniat, alteri vero perfectiori, secundum quid tantum; ex eo quod tale nomen est primario impositum ad significandum imperfectius, ut contingit in proposito.

Dico tertio in sensibus internis nullas subjectari virtutes. Ita S. Thom. hic art. 5.

Probatur ratione ipsius: Virtus debet poni in illa potentia, quæ est consummativa boni operis: At cognitio veri quæ est opus bonum potentiæ cognoscitivæ, non consummatur in potentiis sensitivis apprehensivis, sed dumtaxat in intellectu: Ergo licet ponantur virtutes in intellectu, non tamen in sensibus internis. Major patet: virtus enim habet opus perfectum, cum sit dispositio perfecti ad optimum. Minor etiam non est minus evidens: nam potentiæ sensitivæ apprehensivæ, sunt quasi præparatoriæ & dispositæ ad cognitionem intellectus, cujus proprium est attingere verum: Ergo cognitio veri non consummatur in sensibus internis, sed solum in potentia intellectiva.

ARTICULUS II.

Utrum in appetitu sensitivo sint virtutes proprie dictæ?

CErtum est apud omnes, quod si appetitus sensitivus 11
sumatur secundum rationem communem homini & bruto, non potest esse subjectum virtutis, nec ullius habitus: sed si consideretur prout in homine obedire potest voluntati, non despotice, sicut membra externa, sed dumtaxat politice, concedunt quidem omnes habitum aliquem subjectari in appetitu sensitivo hominis; quo inclinetur & determinetur ad obediendum voluntati; sed negant aliqui talem habitum veram rationem virtutis moralis habere, subindeque existimant virtutes proprie dictas in appetitu sensitivo non reperiri. Ita docent D. Bonaventura in 3. dist. 33. art. 1. q. 3. Scotus ibidem q. unica, & Vasquez hic disp. 87. cap. 2. Opposita tamen sententia, quæ veras virtutes in appetitu sensitivo hominis agnoscit, est expressæ D. Thom. hic art. 4. & Discipulorum ejus, quos sequuntur plures ex Recentioribus. Unde sit

§. I.

Sententia D. Thomæ suadetur.

DIco igitur, appetitum sensitivum hominis, ut natum obedire politicæ rationi, esse subjectum virtutis proprie dictæ, puta fortitudinis, & temperantiæ.

Probatur primo ex Aristotele 3. Ethic. cap. 3. ubi ait 12
quod temperantia & fortitudo sunt partium irrationalium: per partem autem irrationalem intelligit appetitum sensitivum; quia cum intellectus & voluntas sint potentiæ spirituales animæ, pertinent consequenter ad ejus rationem: Ergo juxta Aristotelem aliquæ virtutes proprie dictæ resident in appetitu sensitivo.

Nec valet quod dicunt aliqui ex Adversariis, nimirum Aristotelem per partem irrationalem intelligere voluntatem, sicut & per rationalem, solum intellectum. Non valet, inquam, tum quia cum voluntas consequatur rationem, & sit appetitus rationalis, non nisi incongrue pars irrationalis dici potest: tum etiam quia idem Philosophus 1. Ethic. cap. ultimo, partem illam irrationalem, quam dicit esse subjectum virtutis, *vocat vim concupiscendi*, quo nomine non potest intelligi voluntas, sed solum appetitus concupiscibilis.

Probatur secundo conclusio: Temperantiæ v. g. prout 13
residet in appetitu sensitivo, convenit cum proprietate definitio virtutis ex Augustino desumpta, & disp. præcedenti art. 3. explanata: Ergo illa est virtus proprie dicta, subindeque in appetitu sensitivo hominis virtutes proprie dictæ subjectari possunt. Utraque consequentia patet. Antecedens probatur discurrendo per singulas particulas illius definitionis. In primis enim habitus, quo concupiscibilis inclinatur ad appetendum cibum v. g. juxta regulam rationis, est bona qualitas, cum bene & consone ad naturam hominis disponat talem potentiam. Deinde est qualitas mentis: quia ut loco citato dicebamus, per mentem non intelligitur substantia animæ, vel solus intellectus, aut voluntas, sed qualibet potentia particeps rationis, qualis est appetitus sensitivus: ut est in homine, ut patebit ex infra dicendis: Rursus est id quo recte vivitur: quia est principium actus temperati rectæque rationi conformis. Demum tali habitu non possumus male uti, quia cum sit impressio quædam seu participatio rationis & prudentiæ, essentialiter respicit actum rectum & virtuosum, neque ad actum aliqua parte vitiosum, qui esset malus ejus usus, potest concurrere. Nihil ergo deest illi ad veram virtutis rationem.

Nec minus proprie tali habitui conveniunt definitiones 14
Aristotelis, quas loco citato adduximus. Est enim *dispositio perfecti ad optimum*, cum reddat perfectum appetitum, & disponat ad optimum ejus actum, qui est appetere secundum regulam rationis. Similiter est *habitus electivus in mediocritate consistens*; cum appetitus rationis temperantiæ attingat medium inter extrema vitiosa, & producat actum in ea mediocritate, quam prudentia dictat. Immo ex eo quod talis habitus sit in appetitu, provenit ut voluntas eligat tenere medium in passionibus, juxta præscriptum & regulam prudentiæ, quatenus appetitus recte dispositus, inducit intellectum, ut recte judicet secundum illam dispositionem, ac proinde voluntatem ut recte eligat; quia qualis unusquisque est, talis finis videtur ei, & talia appetit, sicque judicat, sicut est effectus.

Probatur tertio conclusio ratione deducta ex doctrina quam tradit S. Thom. in q. de virt. art. 4. ubi docet, ad hoc ut in aliqua potentia reperiantur virtutes proprie dictæ, tres conditiones requiri. Prima est quod talis potentia apta sit moveri & regulari a potentia superiori; & defectu hujus conditionis, in intellectu agente nulla est vir-

est virtus. Secunda est, quod non sit omnino determinata ad unum modum operandi, sed habeat aliquam indifferentiam, ratione cujus possit ferri in contrarium; & defectu istius conditionis (ut supra annotavimus) in membris externis, & in sensibus tam internis, quam externis nulla est virtus. Tertia denique quod talis potentia sit consummativa actus virtuosi, & non tantum præparativa vel incheativa: quia virtus habet opus perfectum, cum sit dispositio perfecti ad optimum, perfectio autem consistit in consummatione; unde quia cognitio veri non consummatur in viribus sensitivis apprehensivis, in illis non sunt virtutes, quibus cognoscitur verum, sed solum in intellectu, ut articulo præcedenti ostendimus. Atqui tres illæ conditiones reperiuntur in appetitu sensitivo hominis in ordine ad proprios actus: Ergo ille subjectum virtutis proprie dictæ esse potest. Minor probatur quoad singulas conditiones. Et in primis quod appetitus sensitivus sit potentia apta moveri & regulari per potentiam superiorem, scilicet per rationem, constat experientia: nam viri probi moderantur passiones appetitus sensitivi secundum dictamen rationis, & sic in eis appetitus sensitivus obedit rationi moventi & regulanti. Deinde quod appetitus sensitivus, ut est in homine, non sit omnino determinatus ad unum modum operandi, patet ex eo quod sæpe contra rationem operatur, & aliquando sequitur ductum rationis. Demum quod idem appetitus sit consummativus actus virtuosi, & non tantum præparativus vel inchoativus illius, non minus videtur manifestum: cum enim virtutes morales versentur circa passiones quæ in appetitu sensitivo subjectantur, complete habent suum opus; ubi actus & passiones ipsius appetitus ad medium & regulam rationis fuerint reductæ, quidquid sit de actibus externis; undè sufficeret ut aliquis esset fortis, quod haberet passiones irascibilis perfectè rationi subjectas, licet externam pugnam non sustineret: Ergo tres conditiones requisitæ, ut aliqua potentia sit subjectum virtutis, in appetitu sensitivo reperiuntur.

15 Denique suaderi potest conclusio, ostendendo fortitudinem & temperantiam in appetitu irascibili & concupiscibili subjectari. Ibi ponenda est aliqua virtus, ubi est difficultas ad attingendum illius objectum: Atqui voluntas nullam habet difficultatem ad attingendum objectum fortitudinis aut temperantiæ, sed tantum appetitus sensitivus; Ergo fortitudo & temperantia non in voluntate, sed in appetitu sensitivo subjectantur. Major constat: quia essentia & effectus formalis habitus, maxime virtuosi, est tollere difficultatem, seu facilitare potentiam in qua est, ad attingendum prompte & faciliter proprium objectum. Minor autem probatur: Objectum a quo specificantur prædictæ virtutes; est moderantia passionum: Sed potentia quæ patitur difficultatem ad attingendum tale objectum, est solus appetitus sensitivus, non autem voluntas: Ergo &c. Major constat: fortitudo enim habet moderari passiones irascibilis, scilicet timorem & audaciam, maxime contra pericula mortis; temperantia vero amorem, desiderium, atque delectationem, circa delectabilia tactus & gustus. Minor probatur: Voluntas non habet difficultatem circa bonum rationis proprium, ut infra dicemus: Sed moderantia passionum est bonum rationis proprium, & proportionatum respectu voluntatis; moderatio enim passionum est bonum conforme rationi & inclinationi naturali voluntatis, ut magis patebit ex dicendis articulo sequenti. Ergo voluntas nullam patitur difficultatem in admittendo objecto prædictarum virtutum, sed tantum appetitus sensitivus, subindeque in isto sunt ponendæ virtutes moderativæ passionum, non vero in voluntate.

Si autem quæratur, quomodo illæ virtutes habeant moderari passiones? Respondeo illas moderari dupliciter, efficienter scilicet, & formaliter; efficienter quidem, quatenus eliciunt actus oppositos passionibus immoderatis; formaliter vero, quatenus informando appetitum, disponunt & inclinant ipsum ad propria objecta, conformiter tamen ad rationem, ac per hoc illæ passiones non insurgunt ita vehementes.

§. II.

Solvuntur objectiones.

16 Objicies primo cum Scoto: Virtus humana solum potest esse in illa potentia, quæ est propria hominis in quantum homo est: Atqui appetitus sensitivus non est hujusmodi, sed communis hominibus & brutis: Ergo virtus humana seu moralis non potest in illo subjectari.

17 Huic argumento patet responsio ex dictis initio hujus articuli, ubi advertimus non esse sermonem de appetitu sensitivo secundum se, sed prout in homine aliquid rationis participat, quo pacto non convenit brutis.

18 Objicies secundo: Virtus moralis est habitus electivus, ut patet ex ejus definitione, disputatione præcedenti adducta: Sed habitus existens in appetitu sensitivo non est electivus; cum electio non sit actus appetitus sensitivi, sed solius voluntatis, ut docet D. Thom. supra quæst. 13. art. 2. Ergo habitus existens in appetitu sensitivo virtus moralis esse nequit: subindeque non in tali appetitu, sed in sola voluntate, virtutes morales subjectantur.

Respondeo omnem virtutem moralem esse quidem habitum electivum; in eo tamen differre virtutes morales 19
quæ versantur circa passiones, & resident in appetitu sensitivo, ab aliis quæ non habent moderari passiones, & in voluntate subjectantur, quod illæ sunt habitus electivi formaliter, directè, & immediate, quia directè & immediate efficiunt electionem, quæ in voluntate residet; illæ vero sunt habitus electivi solum participative, indirectè, mediate, & completive: tum quia eliciunt actum appetitus, in quo electio voluntatis & ordo rationis participatur: tum etiam quia moderando passiones appetitus, quæ electionem debitam perturbant, indirectè & mediate ad illam conducunt: tum denique, quia licet ipsam electionem directè non eliciant: efficiunt tamen actum appetitus sensitivi executivum & completivum illius, subindeque habitus electivi executive & completive dici possunt. Quam doctrinam & solutionem sufè expendunt Salmanticenses hic disp. 2. dubio 2. §. 2. eamque variis D. Thom. testimoniis illustrant.

Dices, Ex hac solutione sequi, quod in voluntate debeat poni virtus aliqua ad producendam illam electionem, 20
ad quam indirectè solum & mediate virtutes temperantiæ & fortitudinis in appetitu sensitivo existentes concurrunt: Sed hoc dici nequit, alioquin ad moderandas passiones requirerentur duo genera virtutum moralium, quarum aliæ in voluntate, aliæ in appetitu sensitivo existerent: Ergo &c. Sequela probatur: Antequam passiones appetitus sensitivi sunt moderatæ per habitus fortitudinis & temperantiæ, voluntas patitur difficultatem in eligendo illarum objecto: Ergo ad vincendam talem difficultatem, & ad resistendum passionibus appetitus irascibilis & concupiscibilis, requiritur aliqua virtus in voluntate.

Respondeo negando sequelam: Ut enim articulo se- 21
quenti ostendemus, voluntas non eget virtute superadditа, ut tendat in bonum proprium, quale est illud ad quod ordinatur temperantia & fortitudo. Ad probationem in contrarium dicendum est, illam solum probare quod voluntas ad conjunctionem quam habet cum appetitu rebelli, indigeat habitu continentiæ ad resistendum passionibus concupiscibilis, & habitu constantiæ seu perseverantiæ ad resistendum passionibus irascibilis: illi tamen habitus non habent rationem virtutis, ut docet S. Thom. infra q. 58. art. 3. ad 2. quia vera virtus non est in voluntate circa passiones, quamdiu non sunt sedatæ, cum virtus sit dispositio perfecti ad optimum, idest ad perfectam operationem: patet autem quod continentia & perseverantia non sunt in voluntate absque perturbatione passionum, immo ad hoc ponuntur in illa, ut resistat passionibus contra rationem insurgentibus: Ergo sicut prædicti habitus non habent consummare bonum ad quod ordinantur, nimirum moderantiam passionum; ita nec habent rationem virtutis.

Objicies tertio: Virtus moralis debet habere pro subje- 22
cto potentiam liberam: Sed appetitus sensitivus non; est potentia libera: Ergo non est subjectum virtutis moralis. Major est certa: virtus enim moralis debet esse principium actus liberi, & moralis, subindeque subjectari in potentia libera. Minor etiam videtur manifesta; cum libertas non in parte inferiori & sensitiva, sed in superiori & intellectiva resideat, & sit formaliter in voluntate, & in intellectu radicaliter.

Respondet primo Martinez, appetitum sensitivum esse 23
principium actus liberi, non intrinsece a libertate existente in ipso: sed extrinsece ab ea quæ est in actu voluntatis. Sed hæc responsio difficultatem non solvit: cum enim omnis actus virtutis sit intrinsece bonus & moralis, debet etiam esse intrinsece liber, præsertim cum bonitas moralis supra ipsam libertatem fundetur.

Respondent secundo alii ex nostris Thomistis quod sic 24
ut cogitativa in homine ex conjunctione, quam habet cum intellectu, vim aliquam discurrendi participat, ut colligitur ex S. Thom. 1. p. q. 8. art. 4. in corp. & ad 5. ita appetitus sensitivus, ut est in homine, ex conjunctione quam habet cum voluntate, & ex eo quod utraque potentia radicetur in eadem anima, aliquam libertatem intrinsecam participat, ut docet idem S. Doctor in 2. dist. 21. q. 1. art. 2. ad 5. his verbis: *Appetitus concupiscibilis habet quamdam libertatem in homine, secundum quod potest obedire imperio rationis, & sic in concupiscibili potest esse peccatum.*

Verum licet hæc doctrina verissima sit, & menti An- 25
gelici Doctoris consona; non sufficit tamen ad evacuandam difficultatem argumenti propositi: nam actus virtutis debet esse simpliciter liber, sicut est simpliciter bonus & honestus: libertas vero, quam appetitus a voluntate parti-

participat, ob conjunctionem illam habitualem, & radicationem quam habet in eadem anima, tantum est secundum quid & imperfecta, & ideo non sufficit ad peccandum mortaliter, nisi consensus voluntatis accedat, sed solum venialiter, ut in tractatu de peccatis fusè ostendimus. *Disp. 5. art. 2.* Unde

26 Ad objectionem dicendum est cum Salmanticensibus; quod licet appetitus sensitivus hominis, ex vi conjunctionis quam habet cum voluntate, non evadat simpliciter liber, sed solum secundum quid; ex actuali tamen influxu & motione voluntatis, per quam ipsum applicat ad operandum, participat intrinsece libertatem perfectam: unde sicut in ipso ut actualiter moto a voluntate potest reperiri vitium, & subjectum virtutis moralis elicitivæ talis actus.

27 Objicies quarto; In ea solum potentia residet virtus moralis, quæ potest attingere bonum honestum: Sed appetitus sensitivus nequit hoc bonum attingere; cum ejus objectum adæquatum sit bonum sensibile corporeum, honestò valde inferius, & ei sæpe contrarium: Ergo virtus moralis in appetitu sensitivo subjectari nequit.

28 Respondeo, concessa Majori, negando Minorem: quamvis enim appetitus rationalis per se primo attingat bonum honestum in communi, & immediate regularum per rationem; appetitus tamen sensitivus, ut actualiter motus a ratione & voluntate, per quamdam participationem rationis attingit bonum honestum in particulari, & regulatum per cogitativam; illud enim non est omnino extra lineam sensibilis & corporei, quia licet sit bonum secundum rationem, non tamen nisi ut participative ordo rationis in actu sensitivo habetur; quo pacto induit rationem boni corporei & sensibilis, cum non sit aliud quam corporea & sensibilis conformitas hujus actus cum actu rationis.

29 Objicies quinto, & simul instabis contra præcedentem solutionem: regula virtutis moralis est prudentia: Sed appetitus sensitivus non regulatur per prudentiam: Ergo non est subjectum virtutis moralis. Minor probatur: Appetitus sensitivus regulatur per apprehensionem sensus: Sed in sensu non est prudentia: Ergo appetitus non regulatur per prudentiam. Major patet, Minor probatur. Prudentia debet attendere ad omnes circumstantias, & omnia quæ possunt accidere, præcavere: Sed hoc repugnat sensui: Ergo in eo prudentia esse nequit.

30 Respondeo non omnem actum virtutis regulari immediate per veram prudentiam, sed mediate quatenus per veram prudentiam proponit objectum honestum sensui, & sensus proponit appetitui bonum auditum ab intellectu: unde non opus est quod sensus attendat ad omnes circumstantias, sed hanc circumspectionem supponit factam ab intellectu. Si tamen velis dicere, quod sicut in appetitu est quædam libertas participata a voluntate, ita in apprehensione sensitiva, per quam dirigitur, est quædam veluti prudentia imperfecta, ab intellectu participata, quæ plures circumstantias actus ab appetitu eliciti potest attingere; nihil dices a veritate, & a principiis supra statutis alienum.

ARTICULUS III.

Verum in voluntate ponenda sit virtus non solum in ordine ad bonum supernaturale, & bonum naturale alienum, sed etiam in ordine ad bonum connaturale proprii suppositi?

Certum est apud omnes, virtutem non poni in voluntate, nisi ad attingendum bonum honestum & morale, seu commensuratum ad rectam rationem & dictamen prudentiæ: sed cum tale bonum sit duplex, aliud supernaturale & divinum, quod non potest cognosci nisi per lumen supernaturale, & aliud naturale, quod sumitur per conformitatem ad dictamen naturale intellectus & prudentiæ; & rursum naturale aliud sit proprium illius suppositi in quo est voluntas, cujusmodi est moderatio propriarum passionum; & aliud alienum quale est reddere alteri quod suum est; quærunt Theologi, an & in ordine ad quod bonum honestum ex assignatis, ponenda sit in voluntate virtus?

§. I.

Triplici conclusione difficultas resolvitur.

31 Dico primo, Voluntatem indigere habitu virtutis ad attingendum bonum supernaturale.

Probatur breviter: Voluntas indiget virtute ad attingendum objectum quod excedit proportionem volentis: Sed bonum supernaturale excedit proportionem volentis quantum ad speciem, cum illud sit supra totam speciem naturæ humanæ: Ergo voluntas indiget virtute superaddita ad attingendum bonum divinum & supernaturale, nimirum spe & caritate.

Dico secundo, requiri etiam in voluntate habitum vir- 32
tutis ad attingendum prompte & faciliter bonum alienum, etiam naturale.

Probatur: Licet bonum alienum naturale non excedat proportionem voluntatis, quantum ad speciem, sicut bonum supernaturale, eam tamen excedit, quantum ad individuum, quia uniuscujusque voluntas, hoc ipso quod est radicata in hoc numero suppositi, determinatur per suam indifferentiam individualem ad bonum proprii suppositi, juxta illud Philosophi: *Amabile bonum, unicuique vero proprium*: Ergo voluntas indiget habitu virtutis ad attingendum bonum alienum, etiam naturale, ut creditoris, patris, benefactoris &c. Et ideo Theologi collocant in ea justitiam, & ejus partes, non tantum subjectivas, nimirum commutativam, distributivam, legalem, & epikejam, sed etiam potentiales, ut pietatem, gratitudinem, observantiam, religionem &c. Per quod excluditur error Flaminii, qui lib. 2. de felicitate, non sine temeritatis nota, ausus est dicere, *Errorem maximum esse, quod Philosophi & Theologi arbitrantur, virtutes aliquas morales esse in voluntate.*

Dico tertio, voluntatem respectu proprii boni, saltem 33
ordinis naturalis, non indigere virtute, ac proinde omnes virtutes, respicientes hujusmodi bonitatem, residere dumtaxat in appetitu sentiente. Ita communiter docent Thomistæ contra Scotistas, & Patres Societatis, videturque hæc sententia esse expressè Aristotelis, & D. Thomæ. Philosophus enim 3. Ethic. c. 10. temperantiam & fortitudinem ponit in appetitu sensitivo, solamque justitiam collocat in voluntate. Idem clare docet S. Doctor quæst. 1. de virtutibus art. 5. ubi sic concludit: *Sic ergo duæ virtutes sunt in voluntate sicut in subjecto, scilicet caritas & justitia &c. Illas autem virtutes, quæ circa passiones consistunt, sicut fortitudo circa timores & audacias, & temperantia circa concupiscentias, oportet eadem ratione esse in appetitu sensitivo. Nec oportet quod ratione istarum passionum sit aliqua virtus in voluntate; quia bonum in ipsis passionibus est quod est secundum rationem, & ad hoc naturaliter se habet voluntas ex ratione ipsius potentiæ, cum sit proprium objectum voluntatis.* Quibus ultimis verbis hanc rationem fundamentalem nostræ conclusionis insinuat. Nulla potentia eget habitu virtutis ad attingendum objectum in ordine ad quod est per seipsam completa, determinata, & proportionata: Sed voluntas est completa, determinata, & proportionata ad attingendum bonum honestum proprii suppositi: Ergo non indiget habitu virtutis ad illud attingendum. Major patet: habitus enim ad hoc tantum requiritur, ut potentiam ultimo compleat & determinet ad attingendum objectum; unde si potentia per seipsam est proportionata, superflue in ea ponitur habitus. Minor vero probatur: Tum quia bonum honestum proprii suppositi non excedit proportionem volentis, neque quantum ad speciem, cum sit ordinis naturalis, neque quantum ad individuum, cum non sit alienum, sed proprium suppositi appetentis. Tum etiam, quia sicut voluntas, ex quo est appetitus naturæ rationalis, natura sua inclinatur & propendet in bonum ut sic, ideoque ad illud ut tale attingendum nulla ponitur virtus, ita ex quo est appetitus talis hominis, inclinatur ex se in bonum honestum talis suppositi; sicut enim differentia individualis contrahit voluntatem ut sit hæc numero, ita & ejus inclinationem determinat ad bonum hujus suppositi.

Nec valet quod dicunt adversarii, voluntatem esse qui- 34
dem naturaliter completam, determinatam, & inclinatam ad bonum physicum proprii suppositi, non tamen ad bonum morale, seu honestum. Non valet, inquam. Tum quia voluntas, cum sit inclinatio naturæ rationalis, consequens cognitionem intellectivam, debet habere ex se vim proportionatam ad attingendum bonum proprii suppositi rationi consonum; sicut appetitus sensitivus ex eo quod est inclinatio naturæ sensitivæ, sequens cognitionem sensitivam, habet ex se vim completam & proportionatam ad attingendum bonum sensibile seu delectabile proprii suppositi. Tum etiam quia, ut supra dicebamus, bonum morale & honestum proprii suppositi, non excedit virtutem volentis, neque quantum ad speciem, neque quantum ad individuum.

Addunt aliqui, quod sicut cogitativa ex conjunctione 35
ad intellectum, & appetitus sensitivus ex conjunctione ad voluntatem, imperfectam vim quamdam discurrendi, & modum aliquem libertatis participant: ita voluntas ex conjunctione quam habet cum intellectu, ut est regula humanorum actuum, mediante synderesi, rectitudinem quamdam naturalem sortitur, per quam inclinatio ejus naturalis ad bonum honestum juvatur & completur. De quo videri possunt Salmanticenses hic disput. 2. dubio 3. §. 1. ubi hanc doctrinam sufè ac erudite expendunt.

Non magis juvat alia responsio Adversariorum, dicen- 36
tium non sufficere ad hoc quod voluntas virtute non indigeat ad attingendum bonum honestum proprii suppositi, quod possit absolute illud attingere, sed insuper requiri

quod

quod possit facile & delectabiliter in illud tendere: quamvis autem (inquiunt) voluntas ex natura sua habeat vim ad attingendum bonum proprium morale, non tamen facile & delectabiliter. Non magis, inquam, juvat hæc responsio: nam ratio adducta probat, voluntatem posse attingere bonum honestum proprii suppositi, facile & delectabiliter; potentia enim proportionata & completa ad aliquod bonum, facile & delectabiliter ad illud tendit; quia difficultas non potest provenire nisi ex excessu & improportione objecti cum potentia, vel quantum ad speciem, vel quantum ad individuum; adeoque si voluntas sit completa & proportionata ex natura sua ad attingendum bonum honestum proprii suppositi, taleque bonum, neque quantum ad speciem, neque quantum ad individuum, proportionem voluntatis excedat, ut supra ostensum est, facile & delectabiliter illud attinget, totaque difficultas, quæ in hujus boni attingentia reperitur, se tenebit ex parte appetitus, in quo sunt immoderatæ passiones, electionem boni honesti impedientes vel retardantes: unde in ipso quidem appetitu sensitivo ponendæ sunt virtutes temperantiæ & fortitudinis ad subjiciendas vel moderandas hujusmodi passiones, non vero in voluntate, in qua solum collocatur justitia, cum aliis virtutibus ei annexis, ad attingendum faciliter & delectabiliter bonum alienum, quod excedit proportionem voluntatis quantum ad individuum, ut in secunda conclusione declaravimus, & magis patebit ex solutione argumentorum.

§. II.

Solvuntur objectiones.

36 Objicies primo: Intellectus ad quodcumque verum recte attingendum indiget habitu virtutis intellectualis, etiam ad ipsa prima principia, tam speculativa, quam practica; nam ad speculativa ponitur in illo habitus intelligentiæ, & ad practica synderesis: Ergo etiam voluntas ad quodcumque bonum honestum recte attingendum, etiam ad bonum in communi, & ad bonum honestum proprii suppositi, indigebit habitu virtutis moralis.

37 Respondeo ex D. Thoma infra quæst. 62. art. 3. ad 1. & quæst. 1. de virtutibus art. 5. ad 3. negando consequentiam, & paritatem: quia intellectus non est de se in actu primo completus ad cognoscendum; sed sicut indiget speciebus ad quamcumque cognitionem, etiam primorum principiorum, ita & habitu inclinante ad illam: voluntas vero non indiget habitu inclinante in bonum honestum in communi, aut etiam in bonum proprium, quia cum sit essentialiter appetitus rationalis, est ex se in actu primo inclinata respectu boni honesti in communi; & cum sit appetitus rationalis talis suppositi, in bonum proprium illius naturaliter inclinatur.

38 Objicies secundo: Ad omnem actum virtutis faciliter producendum poni debet habitus in potentia illum eliciente: Sed a voluntate procedunt plures actus virtutis circa bonum honestum proprii suppositi, ut cum quis eligit sumere cibum in debita quantitate & aliis circumstantiis: Ergo & virtutes circa tale bonum debent in ea collocari.

Confirmatur primo; Habitus acquiritur per actuum repetitionem: Ergo repetitis actibus virtuosis in voluntate circa proprium bonum, debet virtus generari.

Confirmatur secundo: Voluntas per actus vitiosos etiam circa bonum proprium, acquirit habitum vitii: Ergo per virtuosos acquiret habitum virtutis. Consequentia patet, tum a paritate rationis: tum etiam quia contraria debent versari circa idem subjectum, atque adeo potentia, quæ potest esse subjectum vitii circa proprium bonum, etiam poterit esse subjectum contrariæ virtutis.

39 Ad objectionem respondeo distinguendo Majorem: Ad omnem actum virtutis faciliter producendum poni debet habitus in potentia eum eliciente, quando non est sufficienter completa & determinata ex se ad illum eliciendum, concedo Majorem: si sit sufficienter completa & determinata, nego Majorem. Constat autem ex dictis, voluntatem esse sufficienter completam & determinatam ex natura sua ad bonum honestum proprii suppositi, & in illud naturalem habere inclinationem, cum sit appetitus rationalis talis suppositi, ut supra declaravimus. Ex quo patet responsio ad primam confirmationem: Major enim distinguenda est, habitus acquiritur per actuum repetitionem, si potentia sit capax illius, concedo Majorem: si non sit capax, nego Majorem. Lapis enim v. g. quantumcumque descendat, non acquirit habitum, quia est incapax illius, cum per naturalem gravitatem sit complete inclinatus ad descensum. Similiter potentiæ naturales, ut vegetativa, nutritiva, & similes, quantumcumque operentur, non acquirunt habitum, quia naturaliter sunt ad agendum completæ. Idem cum proportione dicendum de voluntate respectu proprii boni.

Ad secundam respondeo primo, negando Antecedens: sicut enim quia lapis habet naturalem inclinationem completam ad descensum, non generatur in eo habitus ad ascendendum sursum, quamtumvis millies sursum projiciatur; ita nec in voluntate generatur habitus vitiosus circa bonum proprium, quia voluntas habet inclinationem naturalem completam respectu proprii boni honesti, quæ non minus resistit habitui vitioso inclinanti in contrarium, quam resisteret perfecta virtus acquisita, si adesset.

Respondeo secundo: dato Antecedenti, negando consequentiam, & paritatem: Ratio autem disparitatis est, quia voluntas ad actus malos, circa quodcumque objectum exerceantur, non est ex se inclinata, ideoque requiritur habitus vitii ut ab illos inclinetur: ad actus vero honestos circa proprium bonum est ex propria natura inclinata, subindeque non potest ad illos per habitum inclinari.

Objicies tertio: Potentia indifferens ad bene vel male 40
operandum, indiget habitu virtutis, quo ad bene operandum determinetur: Sed voluntas etiam respectu proprii boni est indifferens ad bene, vel male operandum; siquidem aliquando bene, aliquando male operatur: Ergo eget habitu virtutis: quo ad recte attingendum bonum proprium determinetur.

Respondeo distinguendo Majorem: Potentia indifferens, 41
indifferentia libertatis ad bene vel male operandum, indiget habitu virtutis &c. nego Majorem: potentia indifferens indifferentia perfectibilitatis, concedo Majorem. Similiter distinguo Minorem: Voluntas etiam respectu boni proprii est indifferens, indifferentia libertatis, concedo Minorem: indifferentia perfectibilitatis, nego Minorem, & Consequentiam: Duplex ergo distingui debet in voluntate indifferentia, alia libertatis, alia perfectibilitatis: prima convenit voluntati respectu cujuscumque actus liberi; secunda solum convenit respectu actus superexcedentis, ad quem propriæ vires potentiæ non sufficiunt, sed indiget perfectione superaddita: unde ista indifferentia debet compleri & determinari per habitum, qui novam vim conferat potentiæ; illa vero non petit auferri per habitum virtutis, immo adhuc posito tali habitu in voluntate, manet in ea hæc indifferentia, quia licet ille ad unum actum inclinet & determinet, hæc tamen inclinatio & determinatio accommodatur naturæ potentiæ liberæ, subindeque non officit indifferentiæ requisitæ ad libertatem: cum ergo voluntas respectu proprii & connaturalis boni honesti, non sit indifferens indifferentia perfectibilitatis (quia tale bonum vires ejus naturales non excedit, neque quantum ad speciem, neque quantum ad individuum, ut supra ostensum est) sed dumtaxat indifferentia libertatis & dominii, quæ est facultas ad utrumlibet, nulli omnino alligata, non indiget habitu virtutis, quod ad recte attingendum tale bonum compleatur & determinetur.

Dices: Habitus omnis, præsertim virtutis, ad hoc po- 42
nitur in potentia, ut compleat & determinet illam in ordine ad actum, & objectum quod sibi est difficile. Sed voluntas in prosecutione boni honesti, etiam proprii, patitur non modicam difficultatem, & ideo sæpe illud deserit, labiturque in oppositum malum: Ergo indiget habitu virtutis ad prosequendum & attingendum bonum honestum, etiam proprium,

Respondeo, dupliciter posse aliquem actum reddi difficilem potentiæ, nimirum vel per se & intrinsece, vel extrinsece solum & per accidens. Dicitur difficilis primo modo, quando vel quantum ad speciem, vel quantum ad individuum, superat vires & proportionem potentiæ. Censetur vero difficilis secundo modo, cum est talis solum ratione alicujus impedimenti extrinseci retardantis actionem, tametsi in potentia adsit sufficiens virtus intrinseca ad illum eliciendum. Quando ergo dicitur habitum virtutis requiri, quando actus est difficilis potentiæ, hoc verum est quando actus est illi difficilis per se, & ex objecto, cum enim hæc difficultas oriatur ex defectu complementi & determinationis potentiæ, auferri nequit nisi per formam intrinsece complentem & determinantem potentiam in actu primo: falsum vero, si actus sit solum difficilis potentiæ per accidens, & ratione alicujus impedimenti extrinseci, tunc enim non requiritur habitus ut prompte fiat, sed sufficit amovere impedimentum: unde cum difficultas, quam voluntas interdum patitur in persecutione boni honesti, proprii & connaturalis, non proveniat ex defectu perfectionis requisitæ, neque ex superexcedentia objecti, vel actus, sed ex passionibus immoderatis appetitus sensitivi, aliisve impedimentis tenentibus se ex parte corporis, nullus requiritur, habitus virtutis in voluntate, ad facile & delectabiliter prosequendum tale bonum, sed si ad hoc aliquis habitus necessarius est, collocari debet in prædicto appetitu, ad moderandas ejus passiones, ex quarum immoderantia illius boni prosecutio difficilis redditur.

Instabis: Difficultas quam voluntas patitur in reddendo 43
unicuique quod suum est, provenit ex passionibus, puta ex nimio amore sui, vel pecuniæ: Sed hoc non obstante ponitur in voluntate justitia ad hunc actum facile & delectabi-

lestabiliter exercendum: Ergo licet difficultas quam voluntas patitur in prosecutione boni honesti, proprii & connaturalis, ex passionibus immoderatis appetitus sensitivi oriatur, nihilominus requiritur habitus virtutis in voluntate, ad facile & delectabiliter prosequendum tale bonum.

Respondeo quod licet voluntas in exercendo actu justitiæ, & reddendo unicuique quod suum est, patiatur aliquam difficultatem ex passionibus appetitus sensitivi provenientem, hæc tamen non est tota difficultas quam patitur in exercitio illius actus, sed simul cum difficultate illa extrinseca, ex passionibus appetitus proveniente, habet aliam sibi intrinsecam, petitam ex excessu & improportione hujusmodi actus, non quantum ad speciem, sed quantum ad individuum; cum enim cujuscumque voluntas sit radicata in hoc numero suppositi, determinatur per suam differentiam individualem ad bonum proprii suppositi, subindeque ex majori & vehementiori inclinatione, quam habet ad bonum proprium, a prosecutione boni alieni retardatur: unde ad vincendam hanc difficultatem ponitur in voluntate habitus justitiæ. Ceterum ad proprium bonum honestum voluntas nullam patitur difficultatem intrinsecam; ortam ex excessu & improportione illius, cum tale bonum, neque quantum ad speciem, neque quoad individuum vires ejus naturales excedat; sed tota difficultas, quæ in hujus boni prosecutione reperitur, ex intrinsecis impedimentis, & passionibus immoderatis appetitus sensitivi provenit: unde ad facile & delectabiliter prosequendum tale bonum, nullus in voluntate debet poni habitus virtutis, sed sufficit ponere in appetitu irascibili & concupiscibili virtutes fortitudinis & temperantiæ, quibus immoderatæ illius passiones cohibeantur, & temperentur.

44 Objicies quarto: Humilitas versatur circa bonum proprium; ponitur enim ad moderandum affectum spei, & appetitum propriæ excellentiæ, ut docet D. Thom. 2. 2. quæst. 161. art. 4. Sed humilitas residet in voluntate: Ergo in voluntate ponitur virtus ad attingendum bonum proprium honestum. Major patet, Minor probatur. Idem est subjectum contrariorum: Sed superbia humilitati contraria, est in voluntate, ut docet S. Doctor 2. 2. quæst. 162. art. 3. & patet ex eo quod in Angelis prævaricatoribus, in quibus non est appetitus sensitivus, superbia reperitur: Ergo humilitas in voluntate, non vero in appetitu sensitivo residet.

Respondeo duplicem dari humilitatem, unam in voluntate, & aliam in appetitu sensitivo, solamque hanc posteriorem, quæ est pars potentialis temperantiæ, versari circa bonum proprium, moderando affectum propriæ excellentiæ absolute sumptæ, non curando de subordinatione ad alium; illam vero quæ residet in voluntate, & est pars potentialis justitiæ, respicere bonum alienum, quia respicit propriam excellentiam, non absolute, sed ut subordinatam Deo, cum importet subjectionem hominis ad Deum, ut docet S. Thom. 2. 2. quæst. 161. art. 1. ad 5. his verbis: *Humilitas secundum quod est specialis virtus, præcipue respicit subjectionem hominis ad Deum, propter quem etiam aliis humiliando se subjicit.*

DISPUTATIO III.

De distinctione Virtutum.

Ad quæstionem 57. D. Thomæ.

1 Variæ solent tradi divisiones virtutis in communi: sed ceteris clarior & compendiosior ea est, quam S. Doctor hic prosequitur, quia scilicet virtus in intellectualem, moralem, & Theologicam distribuitur. De virtutibus intellectualibus & moralibus breviter hic agemus: de Theologicis vero specialem tractatum instituemus infra, post tractatum de justificatione impii, & merito justi. Cui alium brevem de quatuor virtutibus Cardinalibus & vitiis eis oppositis, subnectemus.

ARTICULUS I.

De virtutibus intellectualibus.

Virtus intellectualis ea dicitur, quæ perficit intellectum in ordine ad verum, sive speculativum, sive practicum; soletque dividi in quinque species, quæ vocantur intelligentia, seu habitus primorum principiorum, sapientia, scientia, ars, & prudentia. Ratio vero hujus divisionis hæc est: Cum virtus intellectualis perficiat intellectum in ordine ad verum, tot esse debent virtutes intellectuales, quot sunt habitus infallibiliter attingentes verum: Sed habitus infallibiliter attingentes verum sunt tantum quinque enumerati: Ergo illi soli sunt virtutes intellectuales. Major patet, Minor probatur. Verum quod certo & infallibiliter ab intellectu attingi potest, vel est universale, & consequenter necessarium, vel singulare & contingens; Si universale, vel est attingibile immediate, vel absque medio, & ex sola terminorum notitia, ut sunt prima principia; & pro illis ponitur habitus primorum principiorum, Vel est attingibile mediate, & per proprias causas; quæ si fuerint particulares, ponitur scientia; si vero causæ fuerint altissimæ & universalissimæ, ponitur sapientia. Si autem tale verum fuerit singulare, vel illud est factibile; & pro illo attingendo ponitur ars: vel agibile; & ad illud attingendum ponitur prudentia.

Præter has quinque virtutes intellectuales, dantur alii 2
habitus seu dispositiones in intellectu, quæ non habent rationem virtutis; quia non attingunt infallibiliter verum, ut sunt fides humana, opinio, suspicio, dubium, solertia; &c. Differere vero in particulari de prædictis quinque virtutibus intellectualibus, non est hujus loci, cum de his agatur in Philosophia: unde hic solum varias illarum species & divisiones expendemus.

Habitus ergo primorum principiorum dividitur in intel- 3
ligentiam, & synderesim. Illa attingit prima principia speculativa, quæ deserviunt ad scientiarum acquisitionem; hæc vero prima principia practica, quæ ad rectam operationem & motuum directionem conducunt; & ad ipsam reduci potest conscientia, quæ ex vi nominis dicit applicationem scientiæ vel cognitionis ad aliquid, unde proprie neque designat habitum, neque potentiam, sed actum ipsius synderesis.

Habitus sapientiæ in duas etiam species distribuitur, ni- 4
mirum in divinam, quæ est Theologia, cujus objectum est ipsa causa altissima, scilicet Deus, ut cognoscibilis per revelationem mediatam; & in humanam, quæ est Metaphysica, quæ obtinuit etiam nomen sapientiæ, quia versatur circa prima rerum prædicata, ens, verum, bonum, &c. Deumque ut lumine naturali cognoscibilem contemplatur.

Scientia vero in tria præcipua genera dividitur, nimi- 5
rum in scientiam abstrahentem a materia intelligibili, sub qua Metaphysica & Dialectica continetur: in scientiam abstrahentem a materia sensibili; sub qua sunt Arithmetica (cui subalternatur Musica) & Geometria (cui subalternatur Astrologia) Cosmographia, Geographia, Topographia, Hydrographia, Optica, & Machinativa: & demum in scientiam abstrahentem a materia singulari, sub qua continetur solum Physica, cui subalternatur Medicina.

Similiter ars dividitur in servilem seu mechanicam, & 6
liberalem; numeranturque sub unaquaque septem species, quæ hoc disticho designantur.

Lingua, tropus, ratio, numerus, tonus, angulus, astra.

Rus, nemus, arma, rates, vulnera, lana, faber.

Primus versus complectitur septem liberales: nam *lingua* designat Grammaticam, *tropus* Rhetoricam, *ratio* Dialecticam, *numerus* Arithmeticam, *tonus* Musicam (sub qua videtur contineri Poetica, cum omnibus suis speciebus, quamvis possit etiam reduci ad Rhetoricam) *angulus* Geometriam, & *astra* Astrologiam.

Secundus versus continet artes serviles: *rus* enim designat agricolturam, *nemus* artem venatoriam & piscatoriam, *arma* militarem, *rates* nauticam, *vulnera* chirurgicam, barbitonsoriam, & pharmacopœjam, *lana* textoriam, sartoriam, & similes, *faber* fabrilem, quæ comprehendit argentariam, deauratricem, ferrariam, carpentariam, sculptricem & hujusmodi.

De prudentia, & partibus ejus, variisque ejus speciebus, in tractatu de quatuor virtutibus Cardinalibus disseremus.

ARTICULUS II.

De virtutibus moralibus.

Præter virtutes intellectuales, quæ resident in intelle- 7
ctu, dantur aliæ morales, quæ subjectantur in voluntate, & in appetitu sensitivo, & dividi solent in virtutes operationum, & passionum, ea enim sunt quæ circa operationes, & circa passiones versantur: ut hinc appareat necessitatem omnium virtutum pure moralium non esse ex eodem fonte, sed earum aliquas necessarias esse propter operationes ipsas secundum se, etiamsi nulla passio obsisteret, cujusmodi est justitia, & annexæ ei virtutes secundariæ; quasdam vero, nempe temperantiam, & fortitudinem, eisque subjectas virtutes, solum esse necessarias propter vincendas passiones contrarias, aut leniendam difficultatem ex illarum consortio vel immoderantia provenientem. Hæc duo membra sub aliis vocibus interdum proponuntur: nam virtutes quæ circa passiones occupantur, dicuntur virtutes ad se; nimirum quia domitis passionibus, homo in seipso optime componitur; reddendo autem cuique suum (quod fit cum operationes ex virtute justitiæ exercentur) bene erga alios afficitur.

Divi-